

Groot dikkopje in Meijendel

Groot dikkopje op Grote brandnetel langs de vlinderroute Parnassiapad, Meijendel, 26-06-2014. Foto: Frans Hooijmans.

Rond 1985 leek het Groot dikkopje (*Ochlodes sylvanus*) uitgestorven te zijn in Meijendel, maar vanaf 1990 werden er her en der uit Meijendel losse waarnemingen bekend. Vooral de Meeuwenhoek onderscheidde zich daarin.

Maar, op basis van losse waarnemingen is het lastig om trends te bepalen. Ik nam dan ook het besluit om voor het Groot dikkopje een vaste route te gaan lopen. Deze route is bij de Vlinderstichting geregistreerd als een zogenaamde soortgerichte route. Een structurele telmethodiek zou toch antwoord moeten geven op de vraag hoe de aantallen van deze soort zich in de tijd ontwikkelen. Dit alles startte in het jaar 2001. Door Adri Remeus

De route

In Figuur 1 is de hoofdroute rond de Meeuwenhoek weergegeven. De route wordt altijd in dezelfde richting gelopen en begint bij De Klip. Vervolgens wordt het Klippad gevolgd tot aan de Bierlap, waarna via de Waterwilgenpan/-slag wordt teruggelopen naar De Klip. Het lopen van deze route duurt ongeveer drie uur. Dat lijkt lang, maar bedacht moet worden dat ik diverse aftakkingen afloop. Die zijn toegevoegd aan

de hoofdroute, omdat zij qua habitat beantwoorden aan de voorkeur die het Groot dikkopje aan de dag legt. In de paragraaf 'Ecologie van het Groot dikkopje' wordt nader ingegaan op de habitatpreferentie van deze soort. Deze route (die bij De Vlinderstichting is geregistreerd als routenummer 1767 Bierlap (Groot dikkopje)) wordt, met inbegrip van alle aftakkingen, elk jaar gevolgd.

Methodiek van monitoring

Het Groot dikkopje is een soort die in één generatie vliegt; volgens de gangbare literatuurbronnen (Bink 1992 en Bos e.a. 2006) is dat van midden juni tot in het begin van augustus. Het lijkt dus voor de hand te liggen om elk jaar tegen midden juni de route voor het eerst te gaan lopen, maar zo gemakkelijk liggen de kaarten niet. Het uitvliegen van vlinders is namelijk sterk gerelateerd aan de weersomstandigheden (en daarmee voedselbeschikbaarheid) die de rupsen doorstaan tijdens hun groei naar het popstadium. Het uitvliegen en het pieken qua aantallen kunnen dus van jaar tot jaar uiteenlopen. Vergelijk bijvoorbeeld de effecten die het bijzonder warme voorjaar van 2011 had met de gevolgen van het uitzonderlijk koude voorjaar van 2013. In 2011 begonnen de Groot dikkopjes reeds half mei (!) te vliegen, terwijl in 2013 tot eind juni moest worden gewacht eer er sprake was van substantiële aantallen. Het mag duidelijk zijn dat het exact plannen van de eerste teldatum lastig is bij een soort die in één generatie vliegt. Door ruim voor de reguliere vliegtijd quick scans te doen op 'populaire plekken' voor deze soort, door te letten op losse waarnemingen elders in Meijendel en door gebruik te maken van digitale waarnemingsrubrieken kan echter altijd wel een goed startmoment van de tellingen worden bepaald.

Qua telmethodiek wijkt de manier van tellen niet af van die van een algemene vlinderroute. Langzaam lopend (en af en toe stilstaand) langs het voorkeurshabitat, en diezelfde methodiek jaar op jaar volhouden, leidt tot een representatief beeld van de aantallen. Dat laat onverlet dat, door het onopvallende gedrag van deze soort, er best wel eens een of meer individuen gemist kunnen worden, maar die enkelingen hebben geen storende invloed op de totaalaantallen, laat staan op de daaruit te destilleren trend.

Maar, het Groot dikkopje maakt het de teller niet makkelijk.

Daar liggen drie redenen aan ten grondslag:

- het kleine formaat van de vlinder;
- het schichtige vliegen;
- het territoriale gedrag van met name de mannetjes.

Het schichtige vliegen wordt vooral in praktijk gebracht door territoriale mannetjes bij het weggagen van een ander mannetje of bij de achtervolging van een vrouwtje. Meermalen maakte ik mee dat ik een dikkopje van een blad zag wegvliegen, dat vervolgens door de snelheid en scherpe bochten niet meer te volgen was. Inmiddels heb ik geleerd geen 'achtervolgingspogingen' te ondernemen. Vaak is maximaal 30 seconden wachten genoeg om de vlinder weer te zien landen op hetzelfde blad als waar hij vanaf vloog. Inderdaad is plaatstrouw een bekend verschijnsel bij deze soort.

Figuur 1. Hoofdroute (excl. aftakkingen) voor het tellen van Groot dikkopje.

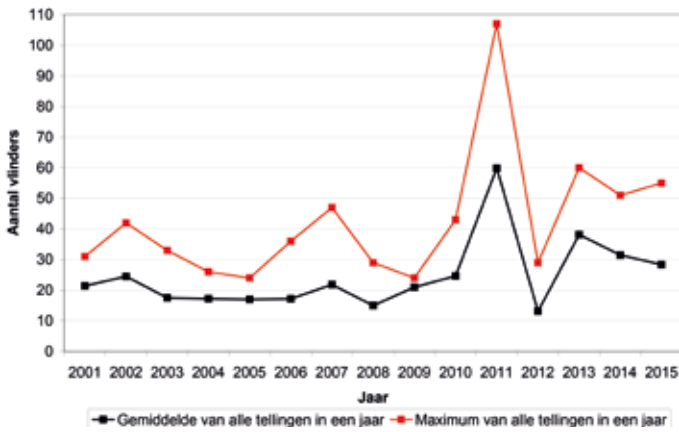
Bos (2006) schrijft hierover: "Opvallend is dat ieder jaar min of meer dezelfde uitkijkposten worden gebruikt".

Vermeld zij nog dat de route tijdens de vliegtijd in principe zes keer wordt gelopen. In jaren met een langdurige slechtweelperiode tijdens de vliegtijd van deze zonminnende soort kan het voorkomen dat het aantal van zes niet wordt gehaald.

Resultaten van de tellingen

In Figuur 2 zijn de resultaten van 15 jaar monitoring grafisch weergegeven.

Wat hierin opvalt is dat de aantallen van jaar op jaar sterk kunnen verschillen. Vooral het jaar 2011 was een erg uitzonderlijk jaar voor deze soort, althans in Meijendel. Dat ligt in lijn met de bevindingen van de Vlinderstichting over het jaar 2011 (Van Swaaij et al 2011). Het Groot dikkopje had landelijk in 2011 de hoogste index sinds 1995. Daar wordt aan toegevoegd dat niettemin de landelijke trend een duidelijke afname blijft tonen. Ook in Van Swaaij et al (2013) wordt vermeld dat het Groot dikkopje landelijk licht achteruit gaat. De landelijk (licht) dalende trend staat echter haaks op de ontwikkeling in de Meeuwenhoek, waar sprake is van een stabiele trend. Figuur 2 suggereert weliswaar een licht stijgende trend, maar volgens een rangcorrelatietoets (Spearman 1904) is deze niet significant. De soort heeft zich geleidelijk verder over Meijendel verspreid, zoals langs de door de auteur gelopen vlinderroute het Scheepje. Na de eerste waarneming in 1999 nam het aantal, met enkele ups en downs, geleidelijk toe (zie ook Hooijmans en Remeus 2014). Ook langs de in de buitenduinen gelegen route Parnassiapad wordt het

Figuur 2. Aantalsontwikkeling van het Groot dikkopje langs de telroute in de Meeuwenhoek.

Groot dikkopje de laatste jaren, vanaf 2010, waargenomen, zij het slechts met enkele exemplaren.

Uit de tellingen blijkt voorts dat hij een vrij vaste (tevens vrij korte) vliegtijd heeft, waarvan de piek meestal ligt in de tweede helft van juni. De jaren 2011 en 2013 zijn de uitzonderingen die deze regel min of meer bevestigen.

Ecologie van het Groot dikkopje

Het Groot dikkopje is een rupsoverwinteraar met traag groeiende rupsen (Bink 1992). Die groei vindt plaats in de zomer en de nazomer en de daarop volgende lente en voorzomer. Hij wordt verder door Bink omschreven als een gewiekste vlinder, die zijn omgeving goed verkent en in staat is om op plaatsen te leven waar veel insectenetende vogels voorkomen. Het habitat wordt omschreven als halfnatuurlijke graslanden, moerassen, grensvegetaties en pioniersvegetaties. In Meijndel toont de soort een sterke voorkeur voor zoomvegetaties met braamstruweel; opvallend is het veelvuldig gebruik van Slangenkruid (*Echium vulgare*) als nectarbron door de volwassen vlinders.

De eitjes worden afgezet op beschutte plaatsen in een vrij hoge grazige vegetatie. De rups ontwikkelt zich in de nazomer en herfst (Bos e.a. 2006) en spint, halfvolgroeid, voor de overwintering een stevig hibernaculum in een grasstengel. In het voorjaar gaat de rups verder met eten. Om zich te verpoppen spint hij vlak boven de grond een cocon tussen enkele grassprietten. De totale ontwikkelingsduur van de rups neemt ongeveer 320 dagen in beslag, een duidelijk geval van trage (en bovendien geknipte) groei. Zoals al gezegd, vliegt de volwassen vlinder rond half juni (gemiddeld!) uit en gebruikt dan als nectarbronnen Dophei (*Erica tétralix*), Kale jonker (*Cirsium palustre*) en Braam (*Rubus fruticosus*). In de duinen richt hij zich vooral op Braam en Slangenkruid.

Bos geeft aan dat tussen 1995 en 2003 het aantal vliegplaatsen in het Landelijk Meetnet Vlinders met 14% is afgenomen. Lokaal blijkt sprake te zijn van een sterke afname, terwijl de verspreiding gelijk is gebleven. Het is dan ook opvallend dat in Meijndel de soort wat betreft de aantallen op zijn minst stabiel is en toeneemt wat betreft de verspreiding over het duin.

Beheer

Bink en Bos zijn het erover eens dat er geen specifieke beschermingsmaatregelen voor deze soort nodig zijn. Niettemin heeft hij wel een plaats gekregen als 'gevoelig' op de Rode Lijst van 2006. De soort lijkt zich in Meijndel gunstig te ontwikkelen. Bovendien kan een gefaseerd maaibeheer van graslanden nabij struwelen en bosranden het vóórkomen bevorderen. Het is gewenst dan een deel van de vegetatie te laten overstaan. Het is gunstig als er omstreeks juli voldoende nectarplanten zijn. Bos spreekt het vermoeden uit dat de soort in de toekomst verder zal afnemen, maar voorlopig een vrij algemene standvlinder blijft. In de duinen is het aantal stabiel, maar vanwege zijn gevoeligheid blijft aandacht noodzakelijk. Het monitoren van de Meeuwenhoek-route zal dan ook worden voortgezet, zodat er altijd een actueel beeld is van de aantalsontwikkeling van deze bijzondere vlinder in Meijndel.

Adri Remeeus
Smaragdhorst 324
2592 RX DEN HAAG
aremeeus@ziggo.nl

Literatuur

- Bink FA (1992). Ecologische atlas van de dagvlinders van Noordwest Europa. Schuyt & Co, Haarlem.
- Bos F, M Bosveld, D Groenendijk, C van Swaay & I Wynhoff, De Vlinderstichting (2006). De dagvlinders van Nederland, verspreiding en bescherming. Naturalis, KNNV Uitgeverij, EIS-Nederland.
- Hooijmans FC & A Remeeus (2014). Vlinders in Meijndel: aantallen in 2014 langs twee telroutes.
- Spearman C (1904). 'The proof and measurement of association between two things'. American Journal of Psychology 15: 72-101.
- van Swaay CAM, M Groenendijk, K Huskens & T Termaat. Vlinders en libellen geteld, Jaarverslag 2011. Rapport VS 2012.005, De Vlinderstichting, Wageningen.
- van Swaay CAM, J Kok & K Veling. 25 jaar vlinders tellen. Rapport VS 2015.002. De Vlinderstichting, Wageningen.